

СОТИМЖОН ХОЛБОЕВ

МИЛЛИЙ МУСТАҚИЛЛИК ВА ТАРАҚҚИЁТНИНГ

ЎЗБЕК МОДЕЛИ

Мен учун Ватан озодлиги, халқимнинг
омонлиги, юртимнинг равнақи, мана шу
муқаддас заминда яшайдиган ҳар бир
оиланинг фаровонлигидан бошқа олий
саодат йўқ.

Ислом Каримов

9с (с52)
X-72

**МИЛЛИЙ МУСТАҚИЛЛИК
ВА ТАРАҚҚИЙТИЛИШ**

ЎЗБЕК

МОДЕЛИ

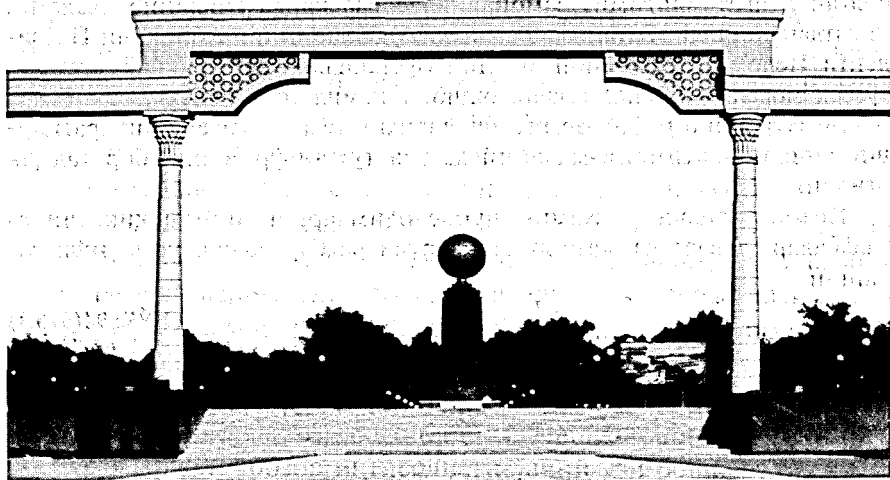
(методология, инновация, тарихий таҳлил)

101423

TDIU
kutubxonasi

НАБ

УЎК: 94(575.1)
КБК 66.5(5Ў)7
X-72

Масъул муҳаррир:

Акмал Саидов, юридик фанлар доктори, профессор

Тақризчилар:

Ҳайдарбек Бобобеков, тарих фанлари доктори,
Шодмон Воҳидов, тарих фанлари доктори, профессор,
Раҳбархон Холиқова, тарих фанлари доктори, профессор,
Анвар Қори Турсунов, Тошкент шаҳар бош имом хатиби,
Ваҳоб Қўчқоров, сиёсий фанлар доктори,
Неъматжон Полвонов, тарих фанлари номзоди, доцент.

Холбоев, Сотимжон

X-72 Миллий мустақиллик ва тараққиётнинг ўзбек модели
(методология, инновация, тарихий таҳлил). Монография. /
С. Холбоев. — Тошкент: «O‘zbekiston» 2014. — 240 б.

ISBN 978-9943-28-141-7

Ватанимиз Ўзбекистон Россиянинг қарийб бир ярим асрлик мустақилликдан зулмидан озод бўлганига чорак аср тўлмоқда. Бу даврда беҳад катта ва улугвор тарихий ҳодиса юз берди. Қадимдан дунёга машҳур бўлган давлатчилигимиз замонавий асосда қайта тикланиб, жаҳонга янгиликдан танилди. Ватанимиз равнақи Ўзбекистоннинг биринчи Президенти Ислам Каримовнинг миллий мустақиллик ва тараққиёт йўли — «ўзбек модели» асосида амалга ошириб, такомил топмоқда.

Мазкур монографик асарда шу тарихий йўл — моделнинг яратилиши тарихи, ижтимоий-маданий ҳаётда тутган ўрни илк бор тадқиқ этилди.

Китоб тарихчи ва жамиятшунос олимлар, илмий тадқиқотчи ва талабалар, давлат ва жамият бошқаруви раҳбар кадрларига мўлжалланган.

УЎК: 94(575.1)
КБК 66.5(5Ў)7

ISBN 978-9943-28-141-7

© С. Холбоев,
© «O‘zbekiston» НМИУ, 2015

«Ўзбек модели» — барқарор тараққиёт, фаровонлик ва ҳамкорликнинг умуммиллий стратегик дастури

(Сўзбоши ўрнида)

Ўзбекистон ўз давлат мустақиллигини эълон қилиб, тарихий тараққиётнинг янги босқичига қадам қўйган давр мобайнида босиб ўтган мураккаб, айти пайтда залворли одимларига назар ташлар эканмиз, Ватанимиз озодлиги нақадар машаққатли ва тинимсиз курашлар, халқимизнинг оғир ва фидокорона меҳнати эвазига қўлга киритилгани, мустақил тараққиётимиз давомида амалга оширган эзгу ишларимиз, эришган натижаларимиз беихтиёр кўз ўнгимиздан ўтади. Бу ҳақда гапирганда, аввало мустақилликнинг дастлабки йилларида юртимизда қандай оғир вазият ҳукм сурганини ёдга олишга тўғри келади. Собиқ совет тизими қатъий марказлаштирилган ҳолда режалаштириш ва тақсимлаш усулига асосланган эди. Ҳоят улкан табиий, минерал-хомашё ва меҳнат ресурсларига, инсоний салоҳиятга эга бўлишига қарамай, Ўзбекистон собиқ иттифокда аҳолининг турмуш даражаси, ижтимоий ва гуманитар соҳалар ривожини буйича охириги ўринлардан бирида турар эди. Давлатимиз раҳбари томонидан ана шу ҳолатларнинг барчаси эътиборга олиниб, мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб дунё тажрибасини ҳар томонлама ўрганиш асосида мамлакатимизда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган очиқ демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш ва адолатли фуқаролик жамиятини шакллантириш дастури ишлаб чиқилди ва амалга оширила бошланди. Унда миллий урф-одатларимизни ва анъаналаримизни асраб-авайлаш ва янада мустаҳкамлаш, умумбашарий қадриятларга ҳурмат билан муносабатда бўлиш орқали Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан уйғун ривожланишига алоҳида эътибор қаратилди. Мамлакатимизнинг четдан тиқиштирилган, «шок терапияси» деб аталган усуллардан, «бозор иқтисодиёти ўзини ўзи бошқаради» қабилидаги сохта қарашлардан аввалданоқ воз кечиб, бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор муносабатларига ўтишда инқилобий эмас, балки тадрижий ривожланиш йўлини тан-

лагани бугун ўзининг ижобий натижаларини бермоқда. Айниқса, «Янги уй қурмай туриб, эскисини бузманг», «Ислоҳотлар — ислоҳот учун эмас, аввало инсон учун» каби ҳаётий шиорлар негизида янги демократик давлат, очиқ фуқаролик жамияти пойдеворини барпо этиш йўлида залворли қадамлар қўйилди.

Асосий негизини иқтисодиётнинг мафкурадан холи бўлиши, сиёсатдан устунлигини назарда тутадиган амалий иқтисодий сиёсат; давлатнинг бош ислоҳотчилик вазифасини ўз зиммасига олиши; қонун устуворлигини таъминлаш; кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш; ислоҳотларни босқичма-босқич амалга ошириш каби машҳур беш тамойил ташкил этадиган ушбу тараққиёт модели айниқса, 2008 йилда бошланган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида ўзининг нақадар тўғри эканини яна бир бор исботлади.

Ўзбекистонда мустақиллик йиллари давомида давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд тизимлари айнан ана шу тамойиллар негизида шаклланиб, фаолият олиб борди, ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор дастур ва режалари, жумладан, Инқирозга қарши чоралар дастури ҳам шу асосда ишлаб чиқилиб, босқичма-босқич амалга оширилди. Шу аснода биз бугунги кунда собиқ совет тузумидан қолган оғир иллатларнинг хатарли таҳдидларини енгиб ўтиш, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг салбий таъсиридан сақланиш учун ишончли тўсиқ ва мустаҳкам пойдевор яратиш билан бирга, миллий иқтисодиётимизнинг барқарор ва жадал ривожланишини, халқимизнинг ҳаёт даражаси ва фаровонлиги узлуксиз ошиб боришини таъминлашга эришмоқдамиз. Энг муҳими, истиқлол йилларида эришилган барча ютуқ ва марраларимиз тимсолида Ўзбекистон дунёнинг тараққий топган демократик мамлакатлари қаторидан мустаҳкам жой эгаллаш, халқимиз учун муносиб ҳаёт даражасини таъминлаш йўлидан бораётганини кўрамиз. Ўз навбатида, буларнинг барчаси ҳар томонлама пухта ўйланган, узоқ истиқболга мўлжалланган сиёсат натижаси, «ўзбек модели» самаралари эканига такрор-такрор ишонч ҳосил қиламиз.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов томонидан яратилган, дунёда «ўзбек модели» сифатида тан олинган Ўзбекистоннинг ўзига хос тараққиёт йўли, унинг афзалликлари ҳақида мамлакатимиз олимлари ҳамда жаҳондаги нуфузли сиёсатчи ва иқтисодчилар, эксперт ва таҳлилчилар томонидан кўплаб ҳаққоний фикрлар, юксак баҳолар билдирилган. Таниқли тарихчи олим Сотимжон Холбоевнинг «Миллий мустақиллик ва тараққиётнинг ўзбек модели (методология, инновация,

тарихий таҳлил)» номли китоби бу борада навбатдаги янги қадам экани билан эътиборни тортади. Ушбу монографик асарда «ўзбек модели»нинг яратилиш тарихи, ижтимоий-маданий ҳаётда тутган ўрни атрофлича тадқиқ этилган. Муаллиф томонидан миллий тараққиёт йўлимизнинг мазмун-моҳияти билан боғлиқ кўпгина илмий-амалий нуқтаи назарлар илгари сурилган, муҳим фикрлар, баҳо ва хулосалар баён этилган.

С. Холбоев ўз асарида кўтарилган асосий мавзуни методология ва инновация, умуммиллий ва глобал инновацион методологик таълимот, шунингдек, тарих фани ва таълим тизими билан узвий боғлиқликда таҳлил ва талқин этгани алоҳида диққатга моликдир. Айни шу жиҳатлар тадқиқотнинг янгилиги, долзарблиги ва ўзига хослигини таъминлаган.

Китобга Президент Ислам Каримовнинг тарих, муаррих ва тарих фанига оид фикрларидан намуналар илова қилинган. Буларнинг барчаси китобхоннинг «ўзбек модели» ҳақида кенг ва чуқур билимга эга бўлишига, ноёб миллий тараққиёт йўлимизнинг тарихи, туб моҳияти ва аҳамиятини янада тёран англашига кўмаклашади. Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда изчил ва тизимли равишда амалга оширилаётган инсонпарварлик сиёсатининг таркибий қисми инсон ҳуқуқлари маданиятини юксалтириш билан узвий боғлиқ. Миллий тараққиётнинг «ўзбек модели» замиридаги асл моҳият эса ҳар томонлама инсон ҳуқуқлари устувор бўлган фуқаролик жамияти ва демократик давлат барпо этишдан иборат. Мустақиллик йилларида инсонга берилган кенг ҳуқуқ ва эркинликлар уни ташаббускорликка, тадбиркорликка, бунёдкорликка, ўзи ва оила аъзолари, маҳалла ва эл-юрт учун муносиб ҳаёт даражасини таъминлашга илҳомлантирмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг энг муҳим хусусиятларидан бири шуки, Асосий Қонунимиз негизини ривожланишнинг машҳур беш тамойилини ўз ичига олган «ўзбек модели» ташкил этади. Шу маънода, Конституция — барча иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий ислохотларнинг ҳам, маънавий-маърифий ислохотларнинг ҳам тамал тоши бўлиб хизмат қилади. «Айни шу йўлда, шу мақсадларга эришишда Конституциямизда мустаҳкамлаб қўйилган тамойил ва нормалар, шунингдек, биз танлаган ва бугун дунёда эътироф этилган, «ўзбек модели» деб ном олган тараққиёт модели мужассам топган»¹.

¹ Каримов И.А. Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш — бизнинг бош мақсадимиздир. — Т.: «Ўзбекистон», 2012, 5-бет.

Истиқлолимизнинг ўтган тарихан қисқа даври юртимизда истиқомат қиладиган, ўзлигини таниган ҳар бир инсон учун ўз ҳуқуқ ва эркинликларига том маънода эга бўлиш, тарих, бугун ва келажак, истиқлол ва истиқбол олдидаги бурч ҳамда масъулятини теран англаш йиллари бўлди. Бу йиллар мамлакатимизда бунёдкор халқимизнинг демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш йўлидаги босқичма-босқич, изчил ва самарали ҳаракатлари даври сифатида тарихда зарҳал ҳарфлар билан битилиб қолажак. Ҳаётимизнинг барча жабҳаларида ўз тасдиғи ва исботини топган, эътироф этилган бу ҳақиқатни тараққиётнинг ўзбек модели асосида жамиятни янгилаш ва эркинлаштириш жараёнларида амалда ўзини оқлаётган улкан қамровли ислохотларнинг бугунги кундаги ғояда самарадорлиги ҳамда ёруғ истиқболга йўналтирилгани яққол тасдиқлаб турибди. Шу нуқтаи назардан, С. Холбоевнинг «Миллий мустақиллик ва тараққиётнинг ўзбек модели» номли китоби ушбу йўналишда изланишлар олиб бораётган соҳа мутахассисларида, айти чоғда, кенг китобхонлар оммасида ҳам катта қизиқиш уйғотади.

А.Х. САИДОВ,
юримдик фанлар доктори, профессор

Муқаддима

Ватанимиз ўтмишда бир неча мустамлакачилик даврларини бошидан кечирди. Буларнинг энг сўнггиси Россиянинг ҳукмронлиги даври бўлди. Салкам бир ярим асрга чўзилган ва икки хил кўринишда, икки хил босқичда кечган мустамлакачиликдан озод бўлиш бахтига Ўзбекистоннинг биринчи Президенти Ислом Каримовнинг раҳбарлигида эришганимизга эндигина қарийб чорак аср тўлаяпти. Бу қисқа тарихий даврда мамлакатимиз мислсиз катта ўзгаришларга, янгиланиш ҳамда ютуқларга эришди. Мустақиллигимиз мустаҳкамланиб, буюк келажакка бўлган ишончимиз янада ортди. Жаҳон ҳамжамиятидан кўп йиллардан бери ажратиб қўйилган иқтисодий, ижтимоий, маданий, савдо-сотиқ ва бошқа алоқалар қайта тикланиб, Ўзбекистон мустақил давлат сифатида халқаро майдонда ўзининг мустаҳкам ўрнига эга бўлди. Ерга урилган, камситилган, сохталаштирилган тарихимиз ва қадриятларимиз, «афюн» деб эълон қилинган муқаддас динимиз, эскилик деб айтилган миллий байрам ва анъаналаримиз, қатъиян ман этилган хусусий мулкчилик ўз қадр-қимматини топди. Руслаштириш сиёсати ўрнида миллатлараро тенглик, тотувлик ва бағрикенглик муносабатлари мустаҳкам тараққий этмоқда. Барҳам топган миллий давлатчилигимиз қайта тикланиб, ривожланмоқда. Энг муҳими, Миллат, Халқ ҳамда Давлатимиз бой-бадавлат бўлиб, куч-қудратга тўлмоқда. Социализм деб аталмиш тажовузкор мафкура ва гоёга асосланган мустабид совет тузуми таг-туғи билан барҳам топди. Эркин, демократик ва қонун устуворлигига асосланган фуқаролик жамияти, миллий гоё ва халқчил мафкурамиз такомил топмоқда.

Ҳозирги жаҳон миқёсидаги тезкор глобаллашув ва интеграциялашув жараёни ҳамда ўзаро рақобат кучайиб бораётган бир пайтда Ўзбекистон буларга бардош берибгина қолмай, тобора фаоллашиб, дунёдаги илғор давлатларга тенглашмоқда. Бунни қуйидаги қисқа статистик маълумотлар исботлаб турибди:

2013 йилда 2000 йилга нисбатан мамлакатимизнинг ялпи ички маҳсулоти 3,1 баробар, аҳоли жон бошига ҳисоблаганда 2,6 карра ўсди. Экспорт ҳажми 4,4 баробар, номинал иш ҳақи солиштирма нархларда 22 марта, пенсиянинг ўртача миқдори 12,7 баробар ошди, аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал даромад эса 8,4 баробар кўпайди.

Мамлакатимиздаги собиқ совхоз ва колхоз тизимлари ўрнида янги замонавий деҳқон хўжалиги, фермерлик ташкил топди, хунармандчилик, қурилиш, ободончилик, шаҳарсозлик, автомобиль саноати, замонавий йўл тармоқлари ривожланмоқда. Тошкент ва бошқа кўплаб тарихий шаҳарларнинг қиёфаси тез ўзгармоқда. Қишлоқларимиз шаҳарлар билан тенглашмоқда. Биргина Тошкент вилоятининг ўзида қишлоқ аҳоли пунктларини замонавий лойиҳалар бўйича комплекс қуришга қаратилган дастурга мувофиқ 2009—2012 йилларда намунавий лойиҳалар асосида 2 минг 355 та уй-жой фойдаланишга топширилди. Шунингдек, маориф ва таълим-тарбия тизими мутлақ ислоҳ қилиниб, замонавийлаштирилмоқда. Мавжуд олий ўқув юртлари қайта ташкил этилди. Айниқса дунёнинг ривожланган муассасалари билан ҳамкорликда очилган янги олий ўқув масканлари ҳамда илмий тадқиқот марказларининг сони ортиб борапти.

Мамлакатимизда илк бор халқаро транспорт логистика марказлари ташкил этилиб, улар тобора такомил топиб бормоқда. Яна бир муҳим ютуғимиз шундаки, мамлакатимиз ўзини ўзи ёқилги-энергетика, галла ва бошқа кундалик энг зарур истеъмол моллари билан тўлиқ таъминлаш имконига эга бўлди. Булар мустақил тараққиётнинг муҳим жиҳатларидир.

Ўзбекистонда қўлга киритган ютуқларнинг кўлами йилдан-йилга катталашиб бормоқда. Буни Ватанимизга Париж шаҳридан келган сайёҳ Анна Дуартъенинг ушбу эътирофи ҳам исботлаб турибди: «Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий, маданий соҳаларда эришган ютуқлари замирида мустаҳкам пойдевор — Президент Ислам Каримовнинг оқилона сиёсати мужассам. Шуманнода, Истиқлолнингизнинг ҳар бир йили асрлар билан бўйлашади, десам, асло муболага қилмайман»¹.

Бу каби самимий сўзларни дунёнинг ҳар бир минтақасидан келган кўплаб меҳмонлар чин дилдан айтмоқдалар. Дарҳақиқат, юртимиздаги бунёдкорлик ва янгиланишлар қувонарлик, мағрурланарликдир. Бу борада Мустақиллигимизнинг 22 йиллигига

¹ «Халқ сўзи» газетаси, 2013 йил 1 сентабр.

бағишланган тантанали маросимда Юртбошимизнинг айтган куйидаги сўзларини келтириш аини муддао: «Мустақиллик бу — ҳеч кимга қарам бўлмасдан, ўз миллий манфаатларимизни, узоқ ва давомли мақсадларимизни кўзлаб, иқтисодиётимизнинг барқарор суръатлар билан ўсишини таъминлаш, аҳолимизнинг фаровонлигини, халқаро майдонда Ватанимизнинг обрў-эътиборини муносиб даражага кўтаришдир»¹.

Дарҳақиқат, «ҳеч кимга қарам бўлмасдан» мустақил бўлишнинг натижаси ва самараси ила мамлакатимизда юз бераётган ижобий ўзгаришлар халқаро миқёсда тан олинаётгани аини ҳақиқат. Бунинг асоси эса миллий мустақиллик ва тараққиётнинг ўзбек моделидир. «Ўзбек модели» ҳақида Юртбошимизнинг ўзлари шундай дейдилар: «Вақт ўтиши билан биз танлаган, чуқур ўйланган демократик ислоҳотлар, дунёда «ўзбек модели» деб эътироф этилган тараққиёт стратегияси нақадар тўғри эканига, халқимизнинг манфаатига тўла жавоб бераётганига яна ва яна бир бор иқроор бўлмоқдамиз»².

«Ўзбек модели» чиндан ҳам Ватанимиз мустақил, халқимиз озод, бой-бадавлат бўлиши учун чуқур ўйланган гоё ва назарияларга асосланган ўзига хос ҳамда миллий давлатчилигимизга мос жуда мукамал ва универсал стратегик таълимот. У Ислом Каримовнинг бутун ижтимоий-сиёсий фаолияти, раҳбарлик қобилияти, тарихий, иқтисодий, маданий-маърифий, гоёвий-назарий, фалсафий-амалий дунёқарашлари, барча саъй-ҳаракатларини ўзида тўла-тўқис мужассамлаштирган ҳолда дунё бўйлаб эътироф этилди. «Ўзбек модели» тарихда инсоният учун намуна бўлиб қолган буюк тарихий шахслар ва давлат бошлиқлари танлаган йўллар билан тенглаша олади.

Назаримизда бу модел ҳали тарихий нуқтаи назардан жиддий ўрганилгани йўқ. Шу боис ҳам бизда у ҳақда илмий тадқиқот олиб бориш истаги аниқ бир мақсадда шаклланди. Бу эса ушбу монографик асарнинг мавзуси, мазмуни, мундарижаси ва тузилиши тизимини белгилади. Унда «ўзбек модели»нинг тарихи, мазмуни ва моҳияти, мақсад ва вазифаси, тарихда тутган ўрни биринчи бор тарихий нуқтаи назардан ва тарихийлик тамойили асосида тадқиқ ҳамда таҳлил қилинди.

¹ «Халқ сўзи» газетаси, 2013 йил 1 сентябрь.

² «Халқ сўзи» газетаси, 2013 йил 1 сентябрь.

Бу мураккаб ва долзарб, ўта масъулиятли илмий масалага қўл уришимиз учун муайян тарихий жараён ва илмий-мунозаравий ҳолатлар сабаб бўлди.

Биринчидан, айтиш жоизки, «ўзбек модели» орадан салкам чорак аср вақт ўтаётган бўлса-да, тарихий жиҳатдан ўрганилган эмас.

Иккинчидан, ҳозиргача бу масала билан фақат иқтисодчи, сиёсатшунос ва файласуф олимларимиз ва шунингдек, хорижлик олимлар ҳам машғул бўлиб келмоқдалар¹. Улар ўз олдиларига қўйган вазифа ва мақсадни юқори илмий-таҳлилий даражада бажарганлар. Шунинг учун ҳам бу мутахассисларнинг асосий хизмати ўз соҳалари йўналиши бўйича «ўзбек модели»ни дунё тан олиши, мамлакатимизда эса, у жамоатчиликка ҳам кенг маъно, мазмун ва тушунчада сингиб кетишида беҳад катта бўлди.

Учинчидан, юқорида кўрсатиб ўтилган тадқиқотлар «ўзбек модели»нинг мукамал мазмуни, моҳияти, тарихи, аҳамияти ва тарихда тутган ўрнини тўла-тўқис англата олмайди. Уларда «ўзбек модели» фақат мустақилликдан кейинги сиёсий ва иқтисодий тараққиёт билангина боғланиши уни маълум бир соҳа ва муайян вақт доирасида чеклаб қўймоқда. Унинг тарихи, мазмун-моҳияти, мақсади ва вазифаси, тарихда тутган ва тутаётган ўрни бундан-да улуг, янада кенг ва чуқур. Модомики, «ўзбек модели»нинг муаллифи Ислом Каримов экан, бу модел бизнингча, уларнинг Ўзбекистоннинг биринчи раҳбари бўлган пайтдан бошлаб Миллат, Халқ, Ватан манфаати йўлида олиб борган фидокорона меҳнати, раҳбарлик фаолияти, ғоявий-назарий ва фалсафий дунёқарашлари, амалий саъй-ҳаракатлари билан бевосита боғлиқ эканлиги шубҳасиз. Шунинг учун ҳам «ўзбек модели»нинг жамиятда тутган ўрни, тарихи Юртбошимиз 1989 йил 23 июнда Ўзбекистонга раҳбар бўлганидан бошлаб белгиланиши мақсадга мувофиқ бўлиб, тарихий ҳақиқатга тўғри келади. Мана шу нуқтаи назардан келиб чиқилган ҳолда аввало, «ўзбек моде-

¹ Қаранг: *Тўхлиев Н.* Тараққиётнинг ўзбек модели. — Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2012; *Шарифхўжаев М.* Ўзбекистонда очиқ фуқаролик жамиятининг шаклланиши. — Т.: «Шарқ» 2003; *Қувватов Н.Б.* Ўтиш даври: назария ва амалиёт (Сиёсий-фалсафий таҳлил). — Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2012; Тараққиётнинг ўзбек модели [Махсус курс]. — Т.: «Ижод дунёси», 2002; *Левитин Л.* Ўзбекистон тарихий бурилиш палласида. Президент Ислом Каримов тарафдорининг танқидий мулоҳазалари. — Т.: «Ўзбекистон», 2001; *Левитин Л., Карлайл С.* Ислом Каримов — янги Ўзбекистон Президенти. — Т.: «Ўзбекистон», 1996; *Гафарли М.С., Касаев А.Ч.* Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик — тараққиёт асоси. — Т.: «Ўзбекистон», 2001; *Иброҳимов А.* Бизким, ўзбеклар... Миллий давлатчилигимиз асослари ҳақида мулоҳазалар. — Т.: «Шарқ», 1999.

ли» икки маъно ва мақсадга, шунингдек, икки тарихий давр ёки босқичга эга эканлигини эътироф этиш лозим. Биринчиси — миллий мустақилликни юзага келтиргани, иккинчиси — Ўзбекистоннинг мустақил тараққиётини тобора мустаҳкамлаб келаётганлигидир. Бундан қатъий ҳулоса шуки, уни, Президент Ислом Каримовнинг миллий мустақиллик ва мустақил тараққиёт йўли — «ўзбек модели» деган маънода англаш ва тарих фанига киритиш мақсадга мувофиқ.

Тўртинчидан, «ўзбек модели»ни яна бир маънода Ислом Каримовнинг миллий мустақиллик ва мустақил тараққиёт таълимоти деб айтиш ҳам ҳақиқатдир.

Тўғри таълимотлар тарихда доимо буюк ўзгаришларга, жадал тараққиётга олиб келган; барча синовлардан ўтган. Шу жиҳатдан олганда, «ўзбек модели» муҳим таълимот сифатида Ўзбекистонни асрий қарамликдан мустақилликка олиб чиқиб, уни буюк келажак сари дадил қадамлар билан етакламоқда. Бинобарин, Юртбошимизнинг миллий мустақиллик ва мустақил тараққиёт таълимоти қомусларда кўрсатилган таълимотларга мос келадиган талабларга монанд илмий-назарий қоидалар, ғоялар, концепция ва тамойиллар мажмуидан иборат.

Бешинчидан, «ўзбек модели» доимо тадрижий асосда узлуксиз равишда ривожланиб, такомиллашиб бормоқда. Шунинг учун ҳам у ҳозирги замон интеграциялашуви, глобаллашуви жараёнидаги барча қарама-қаршиликларга тўла жавоб бераётган, миллат манфаатларига оид буюк илмий-инновацион масалалар ечими билан тобора бойиб-тўлиб борувчи энг замонавий миллий-глобал моделдир. Дарҳақиқат у, ўз муаллифининг етакчилиги ва раҳбарлик фаолияти маҳсули сифатида йилма-йил янги мақсадлар ва ғоялар билан янгиланиб бормоқда. Бунга энг сўнгги улкан воқеликлардан бирини мисол тариқасида кўрсатиш мумкин. Бу Юртбошимиз 2013 йил 26 апрелда халқ депутатлари Андижон вилояти Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида илк бор эълон қилган, (ҳозирда эса жадал қурилаётган) кенг қамровли ва умуммиллий аҳамиятга молик инновацион лойиҳа — Ангрэн—Поп темир йўли қурилишидир: «**Биз, — дейди Ислом Каримов, — кўпдан буён ўйлаб юрган, бугунги кунга келиб рўёбга чиқариш имкони пайдо бўлган яна бир муҳим режамиз ҳақида сизларга ахборот бермоқчиман. У ҳам бўлса, Ангрэн — Поп йўнали-**

шида умумий узунлиги қарийб 125 км бўлган электрлаштирилган темир йўл қуриш лойиҳасини амалга оширмоқчимиз»¹.

Мазкур темир йўл икки улкан тоғнинг тагидан ўтади. Бу хабар бутун халқимизнинг, айниқса Фарғона водийсининг барча фуқароларида севинч ва ифтихор туйғуларини янада юксакликка кўтарди. Дарҳақиқат, XXI асрга монанд бўлган бу темир йўл борасида Юртбошимиз катта ишонч билан шундай дедилар: «Насиб этса, 2016 йилда мана шу темир йўл қурилиб битказилиши билан водийга, жумладан, Андижонга поезд билан бемалол қатнаш имконига эга бўламиз»².

Олтинчидан, «Ўзбек модели»га оид яна бир масала — унинг бевосита бутун жамият ва барча илм-фанларни ҳам янгилаб, тараққий эттирувчи умумметодологик мазмуни, моҳияти масаласидир. Ҳар қандай мақсад катта ёки кичик бўлишидан қатъи назар, муайян илмий ғоя, назария ва таълимотлар мажмуидан иборат методологик йўл-йўриққа таянади. Акс ҳолда, ҳеч бир янгилик, самарали натижа рўёбга чиқмайди.

Буни бундан олти аср муқаддам Италияда рўй берган Уйғониш даврининг асосчиларидан бири бўлган, рассом ва файласуф Леонардо да Винчининг ушбу сўзлари исботлаб турибди: «Назариясиз амалиёт билан шуғулланаётган киши рулсиз ёки компасиз кема ҳайдовчисига ўхшайди. Қаёққа сузаётганини, кетаётганини билмайди»³.

«Ўзбек модели»га агар мана шу методологик илмий нуқтаи назардан жиддийроқ ёндашилса, у ушбу икки мазмун ва маънодаги методологик назарияга таянишини тўғри англаш мумкин бўлади. Буларнинг биринчиси — «Ўзбек модели» шаклланиб, дунёга келишига бевосита асос бўлган, унинг ўзигагина тегишли бўлган ўз хусусий методологик назария, ғоя, тамойил ва таълимотларнинг мажмуидан иборатлигидир. Иккинчиси эса, «Ўзбек модели» ўз хусусий методологик асослари билан бирга, бошқа умумий универсал мазмун ҳамда аҳамиятга эга бўлган ва ҳамма соҳа фанлари учун ҳам муҳим ҳисобланувчи методологик асосларга таянишидан иборатдир.

Ҳақиқатан ҳам «Ўзбек модели» илм-фан ва жамият тараққиётида муҳим аҳамиятга эга бўлган икки мазмун ва маънодаги (ёки икки йўналиш ва кўринишдаги) методологик асосларга

¹ «Халқ сўзи» газетаси, 2013 йил 17 апрель.

² «Халқ сўзи» газетаси, 2013 йил 17 апрель.

³ *Мамашокиров С.* Экологик таълим-тарбиянинг методологик масалалари. — Т.: «Нур», 1993, 4—5-бетлар.

асосланганлиги учун унинг ўзи ҳам, умуман олганда умумий методологик мазмун ва аҳамиятга эга. Бу унинг нафақат тарих фанининг, балки, бутун жамиятнинг янгиланиб, тараққий этишидаги асосий етакчи куч — методологик асос бўлиб хизмат қилаётганлигида яққол намоён бўлмоқда.

Еттинчидан, мустақиллик йилларида Ўзбекистон тарихи фани ва унинг методологияси коммунистик тарих фани ҳамда методологиясидан фарқли равишда, «Ўзбек модели», Президентнинг методологик йўл-йўриғи асосида мутлақ янги мазмунда шаклланиб, ривож топа бошлади.

Саккизинчидан, Ислом Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб, Ўзбекистон тарихи фанини қайта ташкил этиш, янгилаш ва ривожлантириш учун кўрсатган йўлларида бири — унинг тўғри ва ҳаққоний илмий назарияларга асосланган методологиясини яратиш бўлган эди. Бу тўғрида у ўзининг «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» номли рисоласида қуйидаги аниқ талабларни қўйган: «...Тарихчи олимларимиз, ҳар бири турли тушунча, муайян қарашга эга бўлишдан қатъи назар, бир жойга тўпланиб, баҳс юритиб, бир хулосага келишлари керак».

«Ҳаққоний тарихимизни барпо этиш ишини нимадан бошлаш лозим? Аввало, кўп минг йиллик бой ўтмишимизни тадқиқ этишнинг яхлит концепциясини, яъни дастурини, илмий изланишларнинг услубини (методологиясини — С.Х.), қўйилаётган вазифани амалга оширадиган илмий муассасалар, улардаги потенциал кадрлар масаласини аниқлаб олишдан. Бу келажакда ҳам узлуксиз давом этадиган катта ишнинг бошланиши бўлади!»¹

Бизга маълум бўлишича, ўтган мустақиллик йилларида республика миқёсида бу ўта муҳим илмий-назарий масалага оид иккита илмий-амалий анжуман ўтказилган, холос: Буларнинг ҳар иккисида ҳам тарих фанининг методологиясига оид кўтарилган фикрларда айрим эски ноилмий, сохта нуқтаи назарлар мавжуд. Ҳатто, баъзи маърузалар номланишига кўра, методологияга оид бўлса-да, уларнинг мазмунида бирор-бир янгича фикр у ёқда турсин, умуман методология деган сўзнинг ўзи учрамайди².

Умуман, бу юқоридаги икки тарихий анжуман тарих фани бир қадар такомил топишига, янгиланишига муайян ҳисса қўшганини ҳам таъкидлаш жоиз. Шунинг билан бирга, бу анжу-

¹ Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. — Т.: «Шарқ», 1998, 21, 30-бетлар.

² Қаранг: «Ўзбекистоннинг янги тарихи. Концептуал-методологик муаммолар» мавзусидаги Республика илмий-назарий анжумани материаллари. — Т.: «Академия». 1998, Ўзбекистоннинг энг янги тарихи: назарий-методологик асослари, тадқиқот тажрибаси, манба ва усуллари» мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. — Тошкент, 2013.

манлар тарих фанининг методологияси ишлаб чиқилиши ҳамон ўта долзарб масала бўлиб турганлигидан далолат бермоқда. Ўзбекистон тарихи фанининг методологиясига оид илмий-назарий, гоявий-фалсафий асослар, талаб, тамойил ва концепциялар Юртбошимизнинг асарларида ҳамда маърузаларида ўз аксини топган. Асосий масала — тарихчи олимлар буларни жамлаб, Юртбошимиз таъкидлаганларидек, «**бир жойга тўпланиб, баҳс юритиб, бир хулосага келишлари керак**».

«Ўзбек модели» Ислом Каримовнинг раҳбарлик фаолияти, амалий, сиёсий саъй-ҳаракатларининг инъикоси бўлиб, ўзига хос бир бутун ва кенг қамровли универсал методологик таълимотдир. Шунингдек, у Ўзбекистоннинг фақат мустақил тараққиёт моделигина эмас, балки шу мустақиллик учун тарихий муҳит тақозоси ва талабига кўра тинч демократик йўлда олиб борилган миллий озодлик курашининг ҳам ўзига хос модели бўлганлиги ойдек равшан.

«Ўзбек модели» ўз мазмуни, моҳияти ва вазифасига кўра, Ўзбекистонда барча соҳаларнинг янгиланиши ва тараққиётига асос бўлган соҳа моделлари мажмуидан иборат. Шунинг учун ҳам у бир томондан, универсал мазмундаги методологик таълимот бўлса, иккинчи томондан, глобал, умуммиллий инновацион лойиҳадир. Мана шуни ҳисобга олган ҳолда биз ушбу китобда энг аввало, умумий тарзда методология ва инновациянинг мазмуни, моҳияти ҳамда вазифаларини имкон қадар ёритишга ҳаракат қилдик. Бундан мақсадимиз, ҳозирги методологик «бўшлиқ»ни тўлдиришга, янги соҳа бўлмиш инновацияни ҳам кенгроқ тушунтириш, шу орқали «ўзбек модели»нинг методологик ва инновацион мазмунини чуқурроқ очиб беришга ҳаракат қилишдан иборат бўлди.

Ушбу монографик асарда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг миллий мустақиллик ва мустақил тараққиёт йўли — «ўзбек модели» тарих фани нуқтаи назаридан биринчи бор анча кенг ўрганилди. Унда муайян камчиликларга йўл қўйилганлиги, баъзи долзарб масалалар эътибордан четда қолган бўлиши мумкин. Шу сабабдан ҳам ушбу тадқиқот бўйича холис фикр-мулоҳазалар биз учун ўта муҳим ва қимматлидир.

* * *

Ушбу китобдаги фикр-мулоҳазаларимни қўллаб-қувватлаб, унинг чоп этилишига ҳисса қўшган ЎзФА академиги **Бахтиёр Назаров**, публицист ёзувчи, профессор **Абдуқаҳҳор Иброҳимов**, т.ф.д. профессор **Раҳбархон Муртазаева**, т.ф.н. **Алишер Сабиоров**ларга самимий миннатдорчилигимни билдираман.

Мен учун Ватан озодлиги, халқимнинг омонлиги, юртимнинг равнақи, мана шу муқаддас заминда яшайдиган ҳар бир оиланинг фаровонлигидан бошқа олий саодат йўқ...

ИСЛОМ КАРИМОВ

I бўлим

МЕТОДОЛОГИЯ ВА ИННОВАЦИЯ — ТАРАҚҚИЁТ ЎЗАГИ

1. Методология — инсоний фаолиятни тараққиётга йўналтирувчи компас

Методологиянинг умумий мазмуни, моҳияти, вазифаси ва аҳамияти энциклопедияларнинг ҳаммасида қарийб бир хил маъно ва тушунчада талқин этилади, таърифланади. Уларда кўрсатилишича, «методология» юнунча атама бўлиб, икки сўз бирикмасидан ҳосил бўлган илмий-амалий тушунча. «Метод» — «усул» (йўл-йўриқ); «логия» эса «фан», «назария», «ғоя», «билим» ва «таълимот» деган маъноларни англатади. Демак, методология — кенг маънода инсоний фаолият, жамият ва фанлар тараққиётига йўл-йўриқ кўрсатувчи таълимотлар, назария ҳамда ғоялар, усул ва тамойиллар, мезон ва концепциялар, дин ва динлар мажмуи. Шунингдек, методология — инсоний онгли маиший ҳаёт ва илмий фаолиятни аниқ бир мақсад сари йўналтирувчи ва уларнинг самара билан яқун топишини таъминлай олувчи зарурий илмий назария; ғоя, мафкура, таълимот, қонуният, анъана, мезон, концепция, усул ва тамойилларнинг олий даражада ўзаро уйғунлашган бир бутун мажмуи — тизимидан иборат фан.

«Ўзбекистон Миллий энциклопедияси»да ёзилишича, «методология — тадқиқотчининг назарий ва амалий фаолиятини ташкил этиш, тиклаш тамойиллари ва усуллари тизими ҳамда бундай тизим ҳақидаги таълимот. Методология методлар (ўзбекча — усуллар — С.Х.) ҳақидаги таълимот ёки ялпи-умумий билиш методи (усули), деб ҳам таърифланади. Методология ме-

МУНДАРИЖА

«Ўзбек модели» — барқарор тараққиёт, фаровонлик ва ҳамкорликнинг умуммиллий стратегик дастури (Сўзбоши ўрнида).....	3
Муқаддима.....	7

I бўлим. Методология ва инновация — тараққиёт ўзаги..... 15

1. Методология — инсоний фаолиятни тараққиётга йўналтирувчи компас.....	15
2. Коммунистик методология ва унинг ҳозирги асоратлари.....	33
3. Инновация — янгиланиш ва тараққиёт асоси.....	53

II бўлим. Миллий мустақилликка эришишнинг ўзбек модели..... 73

1. Умуммиллий ва глобал инновацион методологик таълимот.....	73
2. Мустақиллик — миллат иқболи.....	90
3. «Ўзбек модели»нинг тарихий-маънавий илдизлари.....	111

III бўлим. Миллий мустақил тараққиётнинг ўзбек модели.. 125

1. Тараққиётимизнинг халқаро эътирофлари.....	125
2. «Ўзбек модели»нинг методологик асослари.....	141
3. Диний ва дунёвий мўътадиллик — тараққиёт қонуни.....	151

IV бўлим. «Ўзбек модели» ва Ўзбекистон тарихи фани..... 173

1. «Ўзбек модели» — тарих фани янгиланишининг методологик омили.....	173
2. Тарих тадқиқотининг янги методологик мезонлари.....	190
3. Миллий олий тарихий таълим қарор топишидаги муаммолар	201

Хулоса..... 210

Илова: Ислом Каримовнинг тарих, муаррих ва тарих фанига оид методологик фикрларидан намуналар.....	221
--	-----

Фойдаланилган адабиётлар..... 231

Муаллиф ҳақида..... 238